

Юлія Вернік,

наук. співробітник НБУВ

БІОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ У СВІТЛІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано роль процесів організації, збереження і оброблення інформації в розбудові біографічних словників на різних етапах розвитку інформаційних технологій.

Ключові слова: біографічні словники, інформаційні технології, оброблення інформації, онлайнні технології.

Біографічні словники є одним із поширених способів збереження історико-культурної спадщини спільноти, етносу, народу у вигляді стислої біографічної інформації про визначних діячів. Саме вони стають як результатом, так і основою передумовою біографічних досліджень – вагомої галузі сучасної гуманітарної науки. З погляду сучасних дослідників, біографічне знання є «важливою частиною національної культури, суспільно-політичного, інтелектуального і духовного життя. Більше того, воно безпосередньо стосується світоглядних, ідеологічних засад суспільства, глибинної системи його цінностей» [8, с. 8]. Тому вкрай актуальним завданням сьогодення у розбудові української державності стає ґрунтовне вивчення історії розвитку світової і національної біографіки, зокрема створення біографічних словників.

Отже, *метою* статті є аналіз історичних періодів становлення біографічних знань у формі їх фіксації в біографічних словниках. Важливою складовою організації останніх стають інформаційні технології, під якими розуміється широкий клас дисциплін і сфер діяльності, що мають відношення до управління і обробки даних.

Для досягнення мети ми поставили *завдання* проаналізувати етапи створення біографічних словників з огляду на історію розвитку інформаційних технологій.

У ХХ ст. відбулося стрімке зростання ролі процесів оброблення і збереження інформації при вирішенні найрізноманітніших задач суспільства. Інформація стає прибутковим товаром, ефективним засобом організації та управління виробництвом, наукою, культурою, освітою й

соціально-економічним розвитком суспільства в цілому. Сучасні досягнення кібернетики, інформатики, обчислювальної техніки, телекомунікацій призвели до виділення нового виду технології – інформаційної. Отже, доцільно провести аналіз наявних методів та засобів розвитку новітніх інформаційних технологій у зазначеній царині – розбудові біографічних словників.

Останнім часом під інформаційними технологіями (ІТ) усвідомлюють саме комп'ютерні технології з використанням апаратного і програмного забезпечення для зберігання, перетворення, захисту, обробки, передачі і отримання інформації. Зокрема, фахівці ЮНЕСКО визначають ІТ, як комплекс взаємопов'язаних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації й взаємодії з людьми, а також пов'язані з цим соціальні, економічні і культурні проблеми.

У вузькому розумінні інформаційні технології є сукупністю способів і методів *організації, збереження і оброблення* інформації. Саме в такому розрізі зазвичай розглядаються основні етапи їх становлення і розвитку. На сьогоднішній день існує декілька підходів до періодизації. В значній більшості спеціалістами виокремлюється щонайменше три базові фази, які за домінуючою інструментальною складовою умовно можна назвати «ручною», «механіко-електронною» і «комп'ютерно-мережевою». Розглянемо кожну з них.

«*Ручна*» фаза (до ХІХ ст.) характеризується:

- спонтанністю в організації збору даних;
- вкрай бідними, незручними засобами щодо збереження інформації, насамперед шляхом її запису на паперові носії (чи їх аналоги) від руки;
- відсутністю об'єктивного критерію у впорядкуванні інформації.

До основних біографічно-словникових здобутків цього етапу розвитку ІТ можна віднести насамперед «Порівняльні життєописи» Плутарха, «Шипци» («Історичні записки») Сима Цяня, біографії духовних та світських осіб, канонізованих християнською церквою – «життя святих». Значний вплив на розвиток біографічних словників здійснено й виданням «Загальної бібліотеки» («*Bibliotheca universalis*» 1545–1555 pp.) та праць швейцарського вченого-енциклопедиста К. Геснера.

«*Механіко-електронний*» період охоплює кінець ХІХ ст. – середину ХХ ст. і відзначається:

- усвідомленістю і цілеспрямованістю в організації збору інформації;
- значно більшою зручністю у збереженні даних, яка пов'язана з

суттєвою автоматизацією як виробництва носіїв так і запису на них;

- досить збідненими можливостями у впорядкуванні інформації (зазвичай, за алфавітом).

За часів панування цих технологій у світі було створено більшість «класичних» біографічних словників, починаючи з відомого французького словника братів Ж. Ф. та Л. Г. Мішо – «Загальної біографії» («Biographic universelle» (Michaud)), російських «Словаря достопамятных людей Русской земли» Д. Н. Бантиш-Каменського, «Русского биографического словаря» за редакцією О. О. Половцова і закінчуючи фундаментальними зарубіжними і вітчизняними виданнями ХХ ст. За цими ж технологіями напрацьовувався і перший фундаментальний український біографічний словник під керівництвом В. Антоновича, роботу над яким наприкінці ХІХ ст. було припинено за політичними обставинами. Ними ж користувалася у 20–30-х роках ХХ ст. Біографічна комісія УАН–ВУАН [6].

40–70-ті рр. ХХ ст. досить часто характеризують як перехідні до «комп'ютерно-мережевої» фази. З одного боку, відточуються й спрощуються у використанні існуючі з попередніх часів технології довідково-видавничої діяльності. З іншого – закладається матеріально-технічна й соціально-психологічна база для переходу на новий етап розвитку ІТ. У редакційно-видавничій справі починають широко використовуватися факси, телекси, різноманітні фототипічні способи підготовки матеріалів. На цьому етапі з'являються міжнародні, регіональні та національні, універсальні і галузеві словники, що неодноразово передруковуються стереотипними та доповненими виданнями: американський «Біографічний словник Уебстера» («Webster's Biographical dictionary», 1945), англійський «Біографічний словник Чеймберса» («Chamber's Biographical dictionary», 1961 [13]), «Енциклопедія імен нового часу» («The New Century cyclopaedia of names», 1954 [12]). В Україні прикладом може слугувати видання «Українські письменники: Біо-бібліографічний словник», 1960–1965 [9].

З середини 80-х років ХХ ст. і дотепер основним інструментарієм обробки і збереження інформації стають комп'ютери з широким спектром стандартних програмних продуктів різної направленості. Подібні системи мають вбудовані елементи аналізу та інтелектуальної обробки, що дозволяє поєднувати силу людського мислення та потужність електронних технологій.

Отже, «комп'ютерно-мережевий» сучасний етап розвитку інформаційних технологій можна охарактеризувати так:

- «лавиноподібним» збільшенням як суспільних процесів і явищ, що потребують фіксації, так і інформаційних потоків, які вимагають

оброблення. У зв'язку з цим в усвідомленому і цілеспрямованому зборі даних виявляються специфічні тенденції;

- докорінною зміною природи носіїв інформації й, відповідно, засобів роботи з нею. На даний момент відбувається перехід на виключно електронний спосіб зберігання даних, який разом з широкими можливостями викликає і певні проблеми, що мають відношення до надійності та значно коротшого (ніж на паперових носіях) терміну зберігання;

- майже необмежені можливості в обробці інформації породжують новий клас завдань – оптимізацію організації даних для здійснення їх швидкого пошуку і відбору. Останнє, в свою чергу, ініціює унікальну проблему – організацію зручного і широкого запиту користувача тощо.

Розглянемо наведені вище характеристики останнього періоду ІТ більш детально. Розвиток новітніх ІТ (перш за все мережевих) створив поряд з локальними базами даних онлайнві ресурси довідкового характеру (тематичні, фактографічні, адресні, біографічні тощо). Але, крім цих спеціалізованих продуктів, виокремлюється особлива група потенційних джерел довідкової інформації, яка все активніше починає використовуватись в онлайнному просторі. Це так звані веб-сайти універсального або галузевого характеру, створювані організаціями, для яких інформаційна діяльність (тобто створення інформаційних ресурсів) є другорядною по відношенню до їх основної діяльності: сайти великих книжкових видавництв, журналів, газет, новостійних агентств, наукових центрів, закладів освіти, музеїв. Такі сайти добре організовані, інформаційно наповнені та насичені системою посилань на відомі довідкові джерела (енциклопедії, словники, довідники).

На першому етапі формування онлайнних ресурсів важливою є їх ідентифікація, тобто визначення фізичної наявності та розміщення в інформаційному просторі. Існують три моменти, що значно ускладнюють ситуацію на цьому етапі: по-перше, це кількість інформаційних ресурсів. Друге – існування ресурсів однакового змісту, представленого в різних форматах та з різноманітним програмним забезпеченням. І нарешті, це обмежений термін існування певних ресурсів. Успіх ідентифікації визначається послідовністю та регулярністю моніторингу інформаційного простору, що потребує спеціальних навиків персоналу, відповідного рівня його підготовки.

Якщо на етапі ідентифікації традиційних видань, електронних видань на CD або DVD використовується система повідомлення про нові надходження (системи «Books in print», друковані каталоги

книготоргівельних фірм, бази даних (БД) книговидавництв, сайти відомих видавництв та фірм), то при визначенні онлайн-ресурсів основним стає досвід спеціалістів.

Разом з тим існує комплекс загальноприйнятих критеріїв оцінки та відбору онлайн-ресурсів, серед яких основними є:

* якість ресурсів (їх складова та мовна приналежність, країна-виробник);

* технологічні критерії (зручність браузера, можливість збереження результатів пошуку, час очікування відповіді на запит, оновленість сайту, наявність навчальних програм для користувачів);

* вартісно-цінові критерії (варіабельність грошової політики розробників та розповсюджувачів, можливість фінансування придбання ресурсів та програмного забезпечення, обладнання).

Додатковими, але суттєво важливими вважаються також ліцензійні та організаційні характеристики. Критерії відбору змінюються, що в свою чергу підвищує вимоги до персоналу, який здійснює оцінку та відбір матеріалу до інформаційних ресурсів.

Як складова частина усього інтернет-простору, онлайн-ресурси являють собою особливу групу електронних віддалених джерел інформації, зібраних та систематизованих у залежності від запитів, доступ до яких здійснюється в межах представлення користувачам біографічної, бібліографічної, фактографічної, повнотекстової та мультимедійної інформації. На етапі формування ресурсної бази часто виникають проблеми, зумовлені особливостями електронних ресурсів, а саме: динамічність ресурсів (тобто їх *постійна* актуалізація), якість каналу зв'язку; різнобарвність структури інформаційних масивів довідкового характеру (від БД до електронних довідників, енциклопедій, словників); нерівнозначність за обсягом, надійністю та достовірністю.

Спеціалісти визначають сім видів тематичних запитів, при виконанні яких цілеспрямоване звертання до інтернет-ресурсів підтверджене практикою:

- 1) сьогоденні події, ювілейні дати й «гарячі теми»;
- 2) бізнес;
- 3) правова та державна інформація;
- 4) культура і спорт ;
- 5) програмне забезпечення та навчальні програми;
- 6) довідкова інформація (зокрема біографічного та бібліографічного спрямування);
- 7) туристична та медична інформація науково-популярного та освітнього змісту.

Найпоказовішим прикладом електронного біографічного словника нового покоління є Всесвітня Біографічна Інформаційна Система Інтернет (World Biographical Information System (WBIS) Online – <http://db.saur.de/WBIS>). Вона представляє собою найбільш повну та розгалужену базу біографічних даних з інформацією за особами, групами класів та професій усіх країн і регіонів починаючи з IV тис. до н.е. Її створення стало можливим завдяки послідовному поєднанню цифрових форм на мікрофішах біографічних архівів. Усі окремі паперові біографічні архіви зі своїми оригінальними текстами біографічних статей із різних довідкових джерел та факсимільних репродукцій при з'єднанні були розташовані в алфавітному порядку в залежності від імені. Ці статті знаходяться в WBIS Online, що забезпечує доступ до біографічної інформації широкому колу користувачів. На сьогоднішній день Всесвітня біографічна система являє собою найбільше джерело біографічної інформації обсягом близько 7,5 млн. записів [7].

Історія WBIS розпочалася у 1980 році. Відоме німецьке видавництво K. G. Saur Verlag ¹ створило на основі біографічних довідників XVII–XIX ст. німецький біографічний архів, виданий на мікрофішах. Протягом 1982–1985 рр. була опублікована інформація про 213 тис. людей з 480 тис. статей на 1447 мікрофішах. Кожен архів супроводжувався друкованим індексом, що містив в собі імена, варіації імен, псевдоніми, біографічні дані, професійну діяльність та джерела. Ці біографічні індекси компонувалися в одну електронну індексну базу даних й випускалися спочатку на CD. З розвитком інформаційних технологій вони були перетворені на цифрову форму та поєднані в одну WBIS Online систему, яку було поетапно опубліковано у всесвітній мережі. На сьогодні до неї підключені 58 національних, регіональних та тематичних біографічних архівів, що є найбільш повним і всеохоплюючим онлайн-зібранням біографій. WBIS налічує нині близько 10 млн записів з майже 8600 словників 40 мовами, створених від XVI ст.

WBIS надає користувачу такі можливості:

¹ Видавництво більше 50 років спеціалізується на бібліотечній та інформаційній діяльності. З 1974 р. є офіційним видавництвом Міжнародної спілки архівів та Міжнародної спілки кіноархівів та музеїв. Завдяки їх співпраці було видано: «Міжнародний довідник архівів»; «Міжнародну бібліографію довідників по архівних фондах»; «Довідник термінології з архівознавства»; «Покажчик джерел з історії народів»; «Матеріали з історії фашизму, геноциду та політичної еміграції періоду Другої світової війни».

* працювати з базою даних будь-коли й в будь-якому місці з доступом до Інтернету;

* вибирати одну з 5 мов інтерфейсу користувача (англійську, французьку, німецьку, італійську та іспанську);

* застосовувати різні пошукові методи у відповідності до запитів та рівня знань користувача.

На першій стадії розробки WBIS були перетворені в цифрову форму наступні архіви:

- Американський Біографічний архів (ABA I+ II) Online.
- Біографічний архів країн Бенелюкса (BAB I) Online.
- Британський Біографічний архів (BBA I+II) Online.
- Французький Біографічний архів (ABF I+II) Online.
- Німецький Біографічний архів (DBA I+II) Online.
- Італійський Біографічний архів (ABI I+II) Online.
- Скандинавський Біографічний архів (SBA I) Online.
- Іспанський, Португальський та латино-американський Біографічні архіви (ABERI I+II) Online.
- Російський Біографічний архів (RBA) Online.

Впродовж 2006 р. були додані 660 тис. персон (майже 1 млн біографічних статей). Серед них італійський та іспанський Біографічні архіви III серії та три нових: африканський, австралійський та єврейський.

Переведені у цифрову форму Біографічні архіви можуть бути використані окремо або в комбінації. Тому біографічна БД може бути скомпонована відповідно індивідуальним потребам користувачів.

В перспективі розвиток даної системи передбачає впровадження так званого механізму «адаптивних посилань», або «інтелектуалізації» гіпертекстової ідеї. Адаптивне посилання має не тільки адресу, за якою здійснюється перехід, але й ряд атрибутів, за допомогою яких можна певним чином керувати її властивостями. Так, посилання може бути включене чи виключене, може змінювати колір, змінювати якісний склад інформації, адресу переходу. Дана технологія призначення для збільшення зручності у роботі кінцевого користувача.

Відзначимо, що разом з біографічними словниками глобального характеру розвитку отримують й локальні – регіональні та галузеві біографічні словники. Зокрема, у 1998 р. розпочалася робота по створенню великого російського біографічного довідника (<http://www.rulex.ru/>), який акумулював найбільш відомі авторитетні російські біографічні джерела (86-томний енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона, 25-томний Російський Біографічний довідник Половцева та енциклопедію братів

Гранат) загальним обсягом 50 тис. біографічних статей та 5 тис. портретів, декілька тисяч гербів, звукову та відеоінформацію.

Досить цікавою виглядає інформаційна система Національної біографії Фінляндії (<http://www.kansallisbiografia.fi>), що представляє собою колекцію біографій 6 тис. громадян. Створена вона була в результаті роботи більш ніж 700 дослідників за проектом Історичного співтовариства Фінляндії. Окремо розроблено російськомовний сайт, до якого було відібрано 100 біографій видатних діячів країни.

Інститутом біографічних досліджень НБУВ продовжується робота зі створення онлайн-ового Українського національного біографічного архіву.

Підсумовуючи результати здійсненого аналізу можна констатувати, що інформаційні технології стають все більш важливим чинником розвитку біографічних словників. Використовуючи сучасні засоби і методи зберігання та обробки інформації, новітні біографічні словники, порівняно з традиційними друкованими, надають значно більші можливості як у способах так і у швидкості організації пошуку і зручності відображення біографічних даних. Разом з тим, з'являються й нові проблеми, пов'язані, зокрема, з автентичністю інформації, її захищеністю та комерціалізацією. Однією з основних тенденцій у становленні сучасних біографічних словників завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій стає глобалізація, що відповідає загальному вектору суспільного розвитку європейської цивілізації.

Список використаної літератури

1. Будовниц, И. У. Словарь русской, украинской, белорусской письменности и литературы до XVIII в. [Текст] / И. У. Будовниц. – М., 1962.
2. Добко, Т. В. Російський біографічний словник [Текст] / Т. В. Добко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К. : РИО, 1999. – Вип. 2. – С. 266–273.
3. Дей, О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) [Текст] / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 559 с.
4. Костенко, Л. Й. Проблеми формування електронних бібліотек України [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : наук. праці НБУВ. – К. : [б. в.], 1999. – Вип. 1. – С. 220–228.
5. Попик, В. І. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника [Текст] / В. І. Попик, Н. П. Романова // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 18–19.
6. Попик, В. І. Проблеми формування електронного українського біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Студії з архівної справи та документознавства. – К. : [б. в.], 2004. – Т. 12. – С. 103–107.
7. Попик, В. І. Всесвітня біографічна інформаційна система і завдання

формування Українського національного біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. НБУВ. – К. : НБУВ, 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.

8. Попик, В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХІ ст. [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4.

9. Українські письменники : біо-бібліографічний словник : в 5 т. – К., 1960–1965. – Т. 1–5.

10. Чишко, В. С. Сучасні проблеми підготовки Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К. : БМТ, 1996. – Вип. 1. – С. 10–18.

11. Чишко, В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К. : РІО, 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.

12. Barnhart, C. L. The New Century cyclopaedia of names / Clarence L. Barnhart. – N. Y., 1954. – Vol. 1–3.

13. Patrick, D. Chamber's Biographical dictionary / David Patrick, Francis Hinds Groome. – London ; Edinburg, 1961. – P. 1002 .

14. Österreichisches biographisches Lexicon. 1815–1950. – Graz ; Köln, 1954–1974. – Lfg. 1–27.

15. Wurzbach, C. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. – Wien, 1856–1891. – Bd. 1–60.

УДК 929:[030:004.91]:027.54(477)

Світлана Муріна,

мол. наук. співробітник НБУВ

**ЕЛЕКТРОННА БАЗА ДАНИХ
ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НБУВ
«ПЕРСОНАЛІЇ»:
СПРОБА КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ
КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАВДАНЬ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ**

На основі статистичного аналізу розподілу персоналій на літери «А» і «Б» у електронній базі даних Інституту біографічних досліджень за статтю, хронологією, напрямками суспільної діяльності (доменами) показано деякі можливості оперування біобібліографічною інформацією за допомогою сучасних інструментів її оброблення. Виявлено тематичні та джерельні лакуни, які необхідно заповнити для забезпечення проблемно-тематичної збалансованості інформації.

Ключові слова: база даних «Персоналії», інформаційні ресурси, бібліографічна інформація.

За роки незалежності України інтерес до історико-біографічної літератури значно зріс. Тому є кілька причин. По-перше, це наочно відображає піднесення національної свідомості, зростання інтелектуальних і культурних запитів не лише у колі науковців та освітян, а й серед широкого загалу громадянства. По-друге, посилення загальної зацікавленості обумовлене появою у науковому та культурному просторі все нових і нових імен забутих і замовчуваних раніше співвітчизників. По-третє, кількість матеріалів історико-біографічного спрямування, яка друкується у наукових, художньо-публіцистичних, журнальних, газетних виданнях відчутно лавиноподібно збільшується.

Саме тому важливими завданнями гуманітарної науки стали збирання і систематизація історико-біографічних даних, опрацювання і представлення масивів довідкових біографічних матеріалів та результатів досліджень для задоволення зростаючих інформаційних потреб громадян, сфер освіти, науки, культури. Гостро постало питання вдосконалення інформаційного, зокрема, біобібліографічного супроводження дослідницької та видавничої діяльності наукових установ. Адже лише точність інформації, максимально повне використання джерел і літератури